

**«1821+1: Η πρώτη μεγάλη μάχη στο Ρέθυμνο.
Το σχέδιο Βαλέστρα για την εκπόρθηση της Φορτέτσας»
Μιχάλης Τρούλης: Πρόεδρος της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ρεθύμνου**

Διακόσια χρόνια από την Επανάσταση του 1821, κι ακόμα γνωρίζουμε ελάχιστα για τη συμμετοχή της Κρήτης σ' εκείνον τον μεγαλειώδη ξεσηκωμό. Γιατί στο παρελθόν αποσιωπήθηκε συστηματικά η Επανάσταση στην Κρήτη, και δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι το νησί μας δεν κινήθηκε καθόλου ή είχε μια ασήμαντη και περιθωριακή συμμετοχή.

Αυτή είναι η αφορμή που πολλοί αγνοούν τις μάχες, τις θυσίες και τον φόρο αίματος που πλήρωσε η Κρήτη από την πρώτη εξέγερση μέχρι τη λήξη της Επανάστασης... και στη συνέχεια μέχρι την τελική απελευθέρωσή της, το 1898, τα πρώτα δικά της «Ελευθέρια», κι ύστερα την Ένωσή της με την Ελλάδα, το 1913.

Ο ξεσηκωμός των Κρητικών στην Επανάσταση του 1821 ήταν άμεσος, πάνδημος, πεισματικός και αποφασιστικός και η σχέση του με την ηπειρωτική Ελλάδα αμφίδρομη. Αυτός ο Αγώνας, ως ισότιμος και ισάξιος, θα απομυθοποιηθεί, σε όλες τις διαστάσεις του, και θα πάρει τη θέση που του αξίζει και του πρέπει στη σύγχρονη ιστοριογραφία, μόνον όταν εκδοθεί όλο το corpus των εγγράφων της περιόδου 1821-1830, που, ευτυχώς, σώθηκαν, ύστερα από την περιεργή περιπέτειά τους, και φυλάσσονται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

Από τα πρώτα γεγονότα στο Ρέθυμνο το 1822 ήταν η αιφνιδιαστική κατάληψη (16-1-1822) και ανακατάληψη (25-1-1822) της Μονής Αρκαδίου, μιας σπουδαίας στρατηγικής θέσης για όποιους την κατείχαν, γιατί δέσποζε των δρόμων που οδηγούσαν από την επαρχία Ρεθύμνου στις επαρχίες Αμαρίου-Μεσσαράς και Μυλοποτάμου - Μαλεβιζίου.

Στα γεγονότα αυτά εξουδετερώθηκαν οι δύο αδίστακτοι γενίτσαροι του Ρεθύμνου Γετίμ-Αλής και Γλυμίδ-Αλής και διακρίθηκαν οι οπλαρχηγοί: **Γ. Δεληγιαννάκης, Α. Μελιδώνης, Α. Μαυροθαλασσίτης, Πωλογεωργάκης και Π. Μανουσέλης.**

Στη δεύτερη νίκη των Κρητικών στα Ακόνια, στις υπώρειες του Βρύσινα, κοντά στο Ρουσοσπίτι, διακρίθηκαν οι Οπλαρχηγοί: **Τσουδερός, Βουρδουμπάς, Μελιδώνης, Δεληγιαννάκης και Ανδρέας Μανουσέλης.**

Οι νίκες των Κρητικών εκείνη την περίοδο δεν αξιοποιήθηκαν για την πρόοδο του Αγώνα, αντίθετα προκάλεσαν αντιζηλίες μεταξύ των Οπλαρχηγών...

Παρ' όλα αυτά, οι Κρητικοί συνέχιζαν τον Αγώνα... Προς το τέλος Μαρτίου 1822, η Επανάσταση στην Κρήτη φάνηκε να παίρνει νέα τροπή. Αφορμή ήταν η άφιξη του Γάλλου Φιλέλληνα Ιωσήφ Βαλέστρα στο Λουτρό Χανίων.

Ο **Ιωσήφ Βαλέστρας** (1790-1822) καταγόταν από οικογένεια εμπόρων της Μασσαλίας, που είχε μετοικήσει στα Χανιά, κατά τη συνήθεια εκείνης της περιόδου. Ο πατέρας του Jean-Francois είχε παντρευτεί την Κατερίνα Βενολοπούλου, μια επιλογή, που επίσης συνηθιζόταν. Οι δύο γονείς έδωσαν όλες τις δυνατές ευκαιρίες στον γιο τους. Έμαθε πολύ καλά τα ελληνικά και εξελληνίστηκε πλήρως. Ταυτόχρο-

να εξοικειώθηκε με τα ελληνικά ήθη. Φοίτησε σε στρατιωτικές σχολές της Γαλλίας και άρχισε την καριέρα του με την ένταξή του στη στρατιά του Μεγάλου Ναπολέοντα, από το 1808, έως το 1814. Κι όταν ξέσπασε η Επανάσταση στην Ελλάδα συνόδευσε τον Δημ. Υψηλάντη στη Πελοπόννησο, ως εκπαιδευτής και διοικητής του πρώτου τακτικού στρατού. Εκεί εκτιμήθηκαν οι ξεχωριστές αρετές του και προσκλήθηκε από Κρήτες, φίλους του πατέρα του και δικούς του, να έλθει στο νησί και να πολεμήσει.

Δεν χρειάστηκε να το σκεφτεί πολύ! Σύντομα έφτασε στην Κρήτη. Συναντήθηκε με τον Γενικό Έπαρχο του νησιού Μιχαήλ Κομνηνό Αφεντούλιεφ, στο χωριό Άγιος Γεώργιος Κυδωνίας. Έπειτα πήγε στο Ρέθυμνο και παρακολούθησε επίθεση Κρητικών εναντίον των Τούρκων, κατά την οποία 700 Κρητικοί νίκησαν και καταδίωξαν μέχρι τις πύλες του φρουρίου πενταπλάσιους Τούρκους! Ήταν τέλη Μαρτίου, όταν ο Βαλέστρας διαπίστωσε τις στρατιωτικές αρετές των Κρητικών και τις συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί, και θέλησε να μεταβάλει την τακτική του έως τότε πολέμου, επειδή πίστευε ότι με τον τρόπο που διεξάγονταν οι επιχειρήσεις ήταν δύσκολο να καταβληθούν οι οργανωμένες τουρκικές δυνάμεις.

Κατά τον Κ. Κριτοβουλίδη ο Βαλέστρας πίστευε ότι *«χωρίς φρούριο, στο οποίο θα μπορούσαν να ασφαλίσουν ό,τι θεωρείτο αναγκαίο για τον πόλεμο, δεν θα πετύχαινε η Επανάσταση, ούτε θα ήταν εύκολο να συντονίζονται οι πολεμικές επιχειρήσεις και ούτε θα ήταν δυνατή η κάλυψη αναγκών σε πολεμοφόδια»*.

Με τις σκέψεις αυτές, και τη (σωστή) εκτίμηση της κατάστασης που επικρατούσε εκείνη τη στιγμή στο Ρέθυμνο, ο Βαλέστρας, αποφάσισε να προσβάλει τους Τούρκους και να κυριεύσει το Κάστρο. Στην πρόσκλησή του έτρεξαν πρόθυμα οι Οπλαρχηγοί: **Πωλογεωργάκης, Μαυροθαλασσίτης, Πρωτοπαπαδάκης, Μανουσήλης κ.ά.** και κατέλαβαν τη θέση *Πέταλο*, στην περιοχή Βρύσινα και τις θέσεις γύρω από το χωριό Κάστελος.

Συγχρόνως οι Οπλαρχηγοί: **Δεληγιαννάκης, Χάλης και Κωνσταντουδάκης**, επικεφαλής των Ρεθυμνιωτών, Αποκορονιωτών και Κυδωνιωτών, τοποθετήθηκαν στα χωριά Απάνω και Κάτω Βαρσαμόνερο. Μαζί τους στρατοπέδευσε και ο Βαλέστρας, ο οποίος, έχοντας καταρτίσει σε όλες τις λεπτομέρειες το σχέδιό του, κατέβηκε από τον Άγιο Κωνσταντίνο, με αισιοδοξία για το αποτέλεσμα, ύστερα από συγκέντρωση τριών χιλιάδων ανδρών, δοκιμασμένων σε προηγούμενες συγκρούσεις. Κατά το σχέδιο αυτό, ο Πρωτοπαπαδάκης, που κατείχε το κέντρο, θα προσκαλούσε σε μάχη τους Τούρκους, και οπισθοχωρώντας θα τους παρέσυρε μακριά από το φρούριο. Τότε ακριβώς θα άρχιζαν την επίθεση ο Πωλογεωργάκης και ο Τσουδερός με τους άνδρες τους, και συγχρόνως ο Βαλέστρας, εκμεταλλευόμενος τη σύγχυση των Τούρκων θα ορμούσε εναντίον του αποδυναμωμένου φρουρίου και θα επιχειρούσε την κατάληψή του με γενική έφοδο, στις 24 Απριλίου 1822.

Δυστυχώς, το σχέδιο Βαλέστρα ανατράπηκε, γιατί τυχαία συμπλοκή στον Κάστελο, την παραμονή της μάχης, προκάλεσε γενική επίθεση των Τούρκων, την επομένη, που πρώτη φορά έβλεπαν τόσο μεγάλη δύναμη να απειλεί τις θέσεις τους. Στην αρχή της επίθεσής τους, οι εχθροί κτύπησαν πρώτα τα σώματα του Τσουδερού και του Πωλογεωργάκη, οι οποίοι αντιμετώπισαν με ηρωισμό την πίεση των ε-

χθρών, περιμένοντας τη βοήθεια των ομάδων που βρίσκονταν στον Κάστελο, οι οποίες ωστόσο παρέμειναν αδρανείς!

Ο Βαλέστρας όμως, που δεν είχε ακόμα αντιληφθεί ότι οι Τούρκοι είχαν αρχίσει πρώτοι την επίθεση και αντίθετα πίστευε, με βεβαιότητα, ότι το σχέδιό του εφαρμοζόταν σε όλη την έκταση, όρμησε προς το κάστρο και βρέθηκε ξαφνικά απέναντι σε ισχυρές τουρκικές δυνάμεις. Αναγκάστηκε τότε, καθώς οι Πωλογεωργάκης και Τσουδερός βρίσκονταν μακριά του και ο Πρωτοπαπαδάκης «έμεινε απαθής περί τον Κάστελο», να υποχωρήσει.

Η υποχώρηση αυτή σε λίγο μετατράπηκε σε άτακτη φυγή. Ο Βαλέστρας εξαντλημένος από την προσπάθεια και την απογοήτευση, επιχείρησε να κρυφτεί σ' ένα θάμνο, έγινε όμως αντιληπτός από τους Τούρκους, που τον συνέλαβαν, τον αποκεφάλισαν και του έκοψαν το δεξί χέρι.

Ο Κριτοβουλίδης, στον οποίον οφείλεται η περιγραφή της μάχης, θεωρεί υπεύθυνο για την ήττα των Κρητικών τον Αφεντούλιεφ, που είχε λόγους να φοβάται ότι ο Βαλέστρας θα μπορούσε να τον επισκιάσει και «να αναλάβει την πολιτική θέση του», αλλά και τον Πρωτοπαπαδάκη που «χωρίς να ρίξει τουφεκιά κατά των εχθρών, ούτε αυτός, ούτε κανείς των στρατιωτών του, αναχώρησαν άπαντες από τις θέσεις τους, ανάλητοι!».

Κάποιοι, συνετότεροι, «αφήνουν τον χρόνο ν' αποκαλύψει την αλήθεια!». Το βέβαιο είναι ότι ο Αγώνας στην Κρήτη έχασε πολύ από την απώλεια του Βαλέστρα. Λένε πως, αν ο Βαλέστρας ζούσε, η Κρητική Επανάσταση θα είχε άλλη έκβαση.

Η προσπάθεια άλωσης του Κάστρου του Ρεθύμνου ήταν η πιο φιλόδοξη επιχείρηση όλης της Κρητικής Επανάστασης. Στην προσπάθεια εκπόρθησης του Ρεθύμνου έπεσε και ο **παπά Εμμανουήλ Καλομενόπουλος** (1785-1822), γόνος πολύκλαδης ιστορικής οικογένειας, με ρίζες στο Νευς -Αμάρι, που ήταν επικεφαλής ομάδας συγχωριανών του. Νεότετος πήγε στην Κωνσταντινούπολη και σπούδασε στη σχολή των Πατριαρχείων. Το 1807 επέστρεψε στην Κρήτη και έγινε ιερέας στο χωριό του Νευς - Αμάρι. Ταυτόχρονα μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και άρχισε να εργάζεται με όλη τη δύναμη της ψυχής του για την προετοιμασία του μεγάλου Αγώνα, μέχρι τη στιγμή που θυσιάστηκε γι' αυτόν, στις 14 Απριλίου 1822.

Στην προσπάθεια εκπόρθησης Ρεθύμνου έλαβε μέρος και το σώμα της Μονής Πρέβελη! Μετά τη διάλυση του στρατοπέδου του Ρεθύμνου, πολλοί Οπλαρχηγοί έστρεψαν την προσοχή τους προς τον Μυλοπόταμο (Αυλοπόταμος) και πέτυχαν να γίνουν κύριοι της περιοχής, πρώτη φορά, αφού ανάγκασαν τους Τούρκους να κλειστούν στο Ηράκλειο. Στο πλαίσιο αυτής της εκκαθάρισης, στα μέσα Απριλίου, οι Επαναστάτες απέκλεισαν και τον αγά της περιοχής του Μυλοποτάμου Αχμέτ Κερίμη με 347 άνδρες, που είχαν βγει από το Ηράκλειο για να προστατεύσουν τα κτήματα και τα εισοδήματά του στον οχυρό πύργο του, στο χωριό Επισκοπή.

Οι Τούρκοι του Ρεθύμνου οργισμένοι, γιατί, και μετά την επιτυχία τους στις 14 Απριλίου 1822, δεν μπορούσαν να εξέρχονται ελεύθερα από την πόλη, κι έβλεπαν να τους αποδεκατίζει η πανούκλα και να αραιώνει ο πληθυσμός τους, στις 19 Μαΐου 1822 όρμησαν στις φυλακές κι έσυραν βίαια έξω σιδηροδέσμιο τον επίσκοπο

Γεράσιμο Περδικάρη, τον οποίον απαγχόνισαν, κι ύστερα προχώρησαν σε σφαγές των Χριστιανών που είχαν απομείνει στην πόλη, κατά την προσφιλή τους συνήθεια.

Η περίοδος αυτή σηματοδοτήθηκε και από άλλα γεγονότα, όπως η σφαγή των Τούρκων και ο θάνατος του Ιωάννη Δεληγιαννάκη στο Αρκάδι, η μάχη στα Περιβόλια και στον πύργο Μπριντζικουλέ, πολύ κοντά στο Ρέθυμνο, η συντριβή των Τούρκων στο Μοναστηράκι Αμαρίου, η σφαγή των Τούρκων στο Τζαμί Βαθειακού Αμαρίου, η διαμάχη Βουρδουμπά-Μελιδόνη και τα οδυνηρά επακόλουθα, με όλες τις φωτεινές αλλά και τις σκοτεινές πλευρές τους, όπως άλλωστε είχε παντού ο αγώνας του 1821.